

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Franz Kaiper, *Die tschechischen Ortsnamen des Kreises Königinhof an der Elbe*, Herausgegeben von Ernst Eichler, Böhmischem-Mährischer Forschungen, Band 5, Lit Verlag, Münster 2001, 122 s.

Niniejsza praca jest dysertacją doktorską Franza Kaipera, którą autor napisał w 1935 r. w Pradze. Jej przedruku, a właściwie druku tej monografii podjął się profesor Uniwersytetu w Lipsku, Ernst Eichler. Jak stwierdza edytor. „Die Herausgabe einer maschinenschriftlichen Dissertation aus den Jahre 1935, die an der ehemaligen Deutschen Universität in Prag von den dort wirkenden Professoren Franz Spina und Gerhard Gasemann angenommen wurde. erfordert eine Begründung, denn schließlich sind mehr als 65 Jahre seit ihrer Approbation vergangen“ (s. 9). Wydaje się jednak, że mimo upływu lat osoba Franza Kaipera jest znana wśród bohemistów, szczególnie onomastów. Jego praca zaś z wielu względów zasługuje jeszcze dziś na uwagę. Jest ona nie tylko świadectwem wspólnych niemiecko-czeskich badań naukowych. prowadzonych w okresie międzywojennym, ale także cennym materiałem opracowywanym przez niemieckiego sławistę.

Książka składa się z wprowadzenia (*Einleitung*, s. 11–16), napisanego przez E. Eichlera, wstępu (*Vorbemerkung*, s. 17) oraz z czterech zasadniczych części: 1. Okręg Dvůr Králové nad Łabą (*Der Königihofe Bezirk*, s. 17–20), 2. Nazwy miejscowe. Tradycja, objaśnienie, historia osadnictwa (*Die Ortsnamen. Überlieferung, Deutung und Siedlungsgeschichtliches*, s. 21–95), 3. Słowotwórstwo nazw własnych. Czeskie nazwy własne. Niemieckie nazwy własne (*Übersicht über die Bildungsweise der Ortsnamen. Tschechische Ortsnamen. Deutsche Ortsnamen*, s. 96–100), 4. Analiza historycznojęzykowa. Formanty. Wpływy gwarowe (*Sprachliches. Zu den Formantien. Mundartliche Einflüsse*, s. 101–104). Całość zamykają: wykaz nazw własnych (*Verzeichnis der Ortsnamen*, s. 105–115), wykaz źródeł (*Quellen und Abkürzungen*, s. 116–120) i życiorys Franza Kaipera, napisany przez Huberta Rösela (*Lebenslauf Franz Kaipers*, s. 121).

We Wprowadzeniu prof. Ernst Eichler sytuuje pracę Kaipera na tle czeskich i niemieckich badań onomastycznych, które omawia w ujęciu historycznym, rozpoczynając od pierwszych w tym zakresie badań przeprowadzonych przez Josefa Dorovskiego. Ważnym argumentem do reedycji pracy jest fakt wpisywania się pracy Kaipera w szereg monografii onomastycznych. opisujących nazwy miejscowe poszczególnych regionów, okręgów czy powiatów czeskich, jak:

Schüttenhofen (A. Pachelhofer), Olmütz (W. Dolak), Parchatitz i Netolitz (E. Eisenmeier), Mährisch Neustadt i Sternberg (J. Seidl), Mährische Walachei (R. Bielka), Egerland (R. Fischer), Turtz (H. Fiedler), Luditz (E. J. Kunz), Troppau (W. Wider), Ostrau i Karwin (W. Skadera), Nachod (H. Rösel), czy dotyczące szerszego terytorium geograficzno-administracyjnego, jak np. prace R. Šrámka i L. Hosáka *Místní jména na Moravě a Slezku* (tom 1 i 2, Praga 1970, 1980), V. Šmilauera *Osídlení Čech ve světle místních jmen* (Praga 1960) lub I. Lutterera *Vývoj místních jmen a osídlení v povodí Orlic* (Choceň 1969) czy „Sudetendeutschen Ortsnamen-Buch” (do roku 1945 ukazało się osiem zeszytów) itd.

F. Kaiper we *Wstępie* podaje zasady transkrypcji nazw (zwłaszcza problemy związane z transkrypcją fonetyki i grafii czeskiej) i strukturę artykułu hasłowego. Szczególnie ważne wydaje się zwrócenie uwagi – już we wstępie – na nazwy, przynależne go dwóch jednostek katastralnych. Temu zagadnieniu szczegółowo poświęca on uwagę w rozdziale pierwszym, gdzie opisuje zakres jednostki administracyjnej, której nazwy własne poddał badaniu. Przy określeniu zasięgu terytorialnego okręgu Dvůr Králové autor wychodzi z podziału administracyjnego, obowiązującego w 1850 r., kiedy istniały dwa okręgi sądowe Dvůr Králové i Jaroměř. Na ich bazie wydzielono najpierw w 1907 r., a następnie w 1918 r. nowy okręg administracyjny (i sądowy) Dvůr Králové (później nieco zmieniony w 1924 r.). To ilustruje dołączona na końcu książki mapa tego regionu z 1907 r.

Najobszerniejszą część publikacji tworzy rozdział drugi, w którym autor opisuje poszczególne nazwy własne. Punktem wyjścia – jak się można domyślić – jest nazwa używana w tym czasie oficjalnie. Trzeba jednak przyznać, że byłoby wygodniej posługiwać się pracą, gdyby czy we wstępie, czy w tej części była opisana struktura artykułu hasłowego. Oczywiście, odszukanie nazw ułatwia indeks, który zawiera zarówno niemieckie, jak i czeskie nazwy miejscowe. Jednak strona graficzna indeksu nasuwa pewną wątpliwość, którą czytelnik usunie, kiedy pozna strukturę artykułu hasłowego. Wsunięte nazwy w indeksie – to nazwy czeskie (zarówno nazwy miejscowości, jak też ich części), wysunięte nazwy w indeksie – to nazwy niemieckie, ale tylko miejscowości.

Nazwą wyjściową w artykule jest wersja niemiecka zestawiona z czeską wersją językową. Od tej zasady odchodzi autor jedynie wówczas, kiedy podaje nazwy dzielnic, przysiółków itp. (wówczas umieszcza jedynie nazwę czeską, por. s. 27, 37, 46, 69, 80, albo niemiecką, por. s. 37, 82, w zależności od tego, która istniała) lub kiedy wersja niemiecka jest zgodna z wersją czeską (por. s. 21, 22, 49, 65, 92) ewentualnie jeśli nazwa niemiecka nie została poświadczona (jak np. w przypadku *Jaroměř*, por. s. 44). Szkoda tylko, że tego wszystkiego trzeba się domyślić po analizie rozdziału drugiego.

W dalszej części następuje lokalizacja administracyjna miejscowości, dane historyczne (ewentualnie inne jej formy poświadczane historycznie) i opis nazwy miejscowej. Niekiedy znajdują się także odnośniki do nazw pochodnych (por.

Alt-Ples – Ples Starý na s. 21 i *Ples* na s. 65), co w sposób znaczny ułatwia zdobywanie wiadomości na temat określonych nazw miejscowych. Wydaje się również bardzo cenne, że autor przywołuje nie tylko zapisy w dokumentach państwowych, ale także w słownikach i innych pracach naukowych czeskich i niemieckich onomastów (np. Gebauera, Sedláčka, Černego czy Vášy; Bernekera, Liewehra, Waldego i innych).

Kolejne dwa rozdziały dotyczą analizy wcześniej opisanego materiału pod kątem jego struktury słowotwórczej i historycznojęzykowej. W rozdziale trzecim Kaiper dzieli czeskie nazwy miejscowe na dwie grupy: (a) pochodzenia odantroponimicznego i (b) pochodzenia odapelatywnego, które różnią się formantami (najczęściej są to sufiksy). Wskazuje również na inne sposoby tworzenia nazw miejscowych, np. droga adiektywizacji, substancywizacji czy pluralizacji. Wydziela też nazwy proste i złożone. O ile część czeska tego rozdziału zawiera niemal pełne dane, o tyle w części niemieckiej autor dokonuje znacznego skrótu. Wskazuje jedynie na podłoże czeskie lub tłumaczenia jako sposób tworzenia nazwy własnej (w tym przypadku jeszcze ukazuje – w sposób niepełny – fazy młodszą i starszą tłumaczenia nazwy, co stanowi dodatkową wartość omawianej pracy). Jednak te części rozdziału drugiego sprawiają wrażenie niejednorodnych, tzn. analiza nazw niemieckich wydaje się być tłem dla nazw czeskich, podczas gdy w rozdziale drugim to nazwy czeskie tworzą tło dla nazw niemieckich.

Bardzo ciekawy wydaje się rozdział czwarty, w którym Kaiper omawia historyczny aspekt tworzenia formantów nazw własnych, a następnie wyjaśnia odejście od tej zasady pod wpływem różnic gwarowych omawianego terytorium. W ten sposób wyjaśnia zniekształcanie wielu nazw na przestrzeni wieków, czasami dziś już nieczytelnych (por. *Lumera* < *Numera*, *Prorube* < *Proruby*, *Chlomek* < *Chloumek* itd.).

Omawiana praca stanowi bardzo cenny wkład do onomastyki czeskiej i niemieckiej. Pokazuje ona zmiany nazwy nie tylko w ujęciu lingwistycznym, ale także historyczno-politycznym. Stanowi zapis dziejów tej ziemi (np. tworzenie miejscowości przez Czechów i przez Niemców). Autor zestawił ogromny materiał nazewnicy, a następnie kojarzył ze sobą różne jego cechy, na podstawie których można wywnioskować o dawnym czy nowszym osiedleniu, podziałach dialektycznych, a także faktach etnograficznych. Na podstawie nazw miejscowych przecież można wnioskować nie tylko o ukształtowaniu terenu (*Brod*, *Rovinka*, *Dolce*) czy jego cechach (*Novolesy*, *Dlouhá Voda*, *Skřivanov*), ale także o zajęciu mieszkańców (*Cihelna*, *Zboží*, *U Rybníka*, *Tešnovský Mlýn*), wpływach politycznych (*Velehradek*, *Dvůr Králové*, *Josefov*) czy historycznym rozwoju regionu (*Kaple sv. Huberta*, *Jakubské Předměstí*).

Waga studiów nad nazwami miejscowymi, których podjął się Franz Kaiper, polega przede wszystkim na ukazaniu różnych możliwości wykorzystania (i opracowywania) materiału onomastycznego zarówno w badaniach lingwistycznych (słowotwórczych), uzupełniających badania historyczne na płaszczyźnie apelatyw-

wnej, jak również etnolingwistycznych czy historycznoosadniczych. Tym cenniejsza wydaje się także inicjatywa prof. E. Eichlera opublikowania niniejszej pracy, do której dostęp miało – jak dotąd – jedynie niewiele osób.

Mieczysław Balowski, Opole–Wałbrzych

Eva Mrhačová, Jürgen Hartung, Eva Jandová, *Pojmenování zvířat v české a německé frazeologii a idiomatice. Česko-německý slovník. Tierbezeichnungen in der deutschen und tschechischen Phraseologie und Idiomatik. Deutsch-tschechisches Wörterbuch, Ostravská univerzita v Ostravě, Ostrava 2000, 223 s.*

Słownik *Pojmenování zvířat v české a německé frazeologii a idiomatice* jest – zgodnie z założeniem jego autorów – konfrontacją systemu frazeologicznego dwu języków: czeskiego i niemieckiego w zakresie wyrażen idiomatycznych zbudowanych na bazie zoopelatywów. Jest to pierwsza z serii trzech (obok *Lidské tělo i Člověk a okolní svět*) tematycznych publikacji, poświęconych frazeologii niemieckiej i czeskiej, będąca wynikiem projektu badawczego realizowanego przez pracowników Katedry Sławistyki i Katedry Bohemistyki Uniwersytetu w Ostrawie i Instytutu Sławistyki Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Erfurcie. Autorzy tworzyli słownik z myślą o dwu typach czytelników: czeskich sławistach i germanistach oraz zachodnioeuropejskich bohemistach, co ma swoje odbicie także w strukturze słownika. Również wybór tego kręgu tematycznego nie jest przypadkowy. Był podyktowany wysoką frekwencją nazw zwierząt domowych i dziko żyjących w obu językach (te drugie znajdują swoje uzasadnienie przede wszystkim w kulturze śródziemnomorskiej i – później – europejskiej).

Książka składa się z dwu części. Pierwsza stanowi omówienie zagadnień teoretycznych dotyczących frazeologii, drugą jest słownik prezentujący poszczególne frazemy i idiomy z podstawą zoopelatywną.

W części pierwszej, drukowanej w dwu wersjach językowych (czeskiej, s. 13–46, i niemieckiej, s. 119–154), znajduje się opis założeń słownika, jak również prezentacja pierwszych wyników syntetycznych w zakresie czesko-niemieckiej frazeologii porównawczej. Punktem wyjścia dla autorów były badania komparatystyczne końca XX wieku, kiedy nastąpił szybki ich rozwój (szczególnie w latach dziewięćdziesiątych XX w.), a zwłaszcza „kulturně sémiotické koncepcie frazeologie (Dobrovol'skij, Piirainenová 1996) a textově lingvistické přístupy k frazeologii (Telija 1996)” (s. 14). Właśnie te założenia, wyznaczone przez wyżej cytowanych frazeologów, stały u podstaw budowy słownika i wyznaczenia jego jednostki hasłowej (frazeologicznej i idiomatycznej), której cechami są: